

Universiteit
Leiden
The Netherlands

“No one has yet determined what the body can do” : the turn to the body in Spinoza and Nietzsche

Ioan, R.; Ioan R.

Citation

Ioan, R. (2017, November 1). *“No one has yet determined what the body can do” : the turn to the body in Spinoza and Nietzsche*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/57137>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/57137>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/57137> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Ioan, Razvan

Title: “No one has yet determined what the body can do” : the turn to the body in Spinoza and Nietzsche

Date: 2017-11-01

Samenvatting

Dit proefschrift is een vergelijkende studie in de geschiedenis van de moderne wijsbegeerte en richt zich op de wijze waarop twee sleutelfiguren, Spinoza en Nietzsche, zich beroepen op de fysiologie. Deze studie behelst vergelijkend onderzoek naar hun nadrukkelijk beroep op het lichaam als de sleutel tot het oplossen van fundamentele filosofische problemen. Hoewel de basis voor vergelijkend onderzoek al eerder werd gelegd in studies van een aantal centrale concepten ontbrak nog een studie van Spinoza en Nietzsche gericht op de fysiologie.

Ik betoog dat deze twee denkers ondanks hun enorme verschillen dicht bij elkaar komen in, ten eerste, hun afwijzing van morele en metafysische illusies die volgens hen kenmerken zijn van de filosofische traditie waarop zij reageren, en, ten tweede, in hun focus op zelfkennis begrepen als kennis van de intrinsieke macht van het lichaam tot handelen. Dit brengt hen tot verrassend vergelijkbare beschrijvingen van vrijheid en emancipatie die gevoed worden door hun gedeelde engagement voor naturalisme en immanentie.

In het eerste hoofdstuk betoog ik dat Spinoza zich op het lichaam richt om de weg te tonen naar machtsvergroting en bevrijding. Deze opzet vereist het verdrijven van een aantal fundamentele filosofische fouten en het bevorderen van adequate kennis van het lichaam. In de eerste sectie ligt het accent op Spinoza's reactie op zijn filosofische en wetenschappelijke context, met bijzondere aandacht voor de wijze waarop die zijn filosofische fysiologie beïnvloedt. Eerst bespreek ik Joodse middeleeuwse opvattingen van materie en het lichaam, in samenhang met debatten over belangrijke metafysische noties die ons helpen om Spinoza's herwaardering van het begrip 'substantie' te begrijpen. Vervolgens onderzoek ik Spinoza's reactie op zijn tijdgenoten, met name Descartes en Hobbes, en hun door

de wetenschap ingegeven opvattingen van het lichaam. Dit vereist begrip van de veranderingen in het filosofisch en wetenschappelijk perspectief die in de 17e eeuw plaatsvonden, vooral in de ontwikkeling van een mechanistische visie op de natuur. In het geval van Descartes bestudeer ik de transitie van zijn begrip van het lichaam van de *Meditaties* naar het latere *Passies* van de ziel als belangrijke voorloper van Spinoza's leer van de affecten. Hobbes is zowel belangrijk vanwege zijn streven naar een naturalistisch begrip van de mens, als vanwege het feit dat zijn methodische interesse belangrijke perspectieven biedt voor onderzoek naar politieke constituties.

De tweede sectie van hoofdstuk 1 behandelt Spinoza's eigen theorie van het lichaam en de wijzen waarop het lichaam gekend kan worden. Eerst belicht ik het belang van de wending tot het lichaam voor Spinoza's epistemologie: onze kennis is inadequaat omdat we ons lichaam verkeerd begrijpen. Adequate kennis is onmogelijk zonder voldoende begrip van ons lichaam. Adequate zelfkennis kan in principe worden verkregen in termen van denken of van extensie. Toch biedt de focus op het lichaam belangrijke strategische voordelen omdat het ons een aantal morele en metafysische illusies laat vermijden. Ten tweede beargumenteer ik dat Spinoza in de *Ethica* op drie manieren spreekt over het lichaam (het object van de idee die de geest constitueert; cf. EIIp13): 1) op een manier die dicht tegen een mechanisme aan ligt, in het *Fysisch Intermezzo*, 2) als een veelheid van affecten, in de boeken III, IV en de eerste helft van boek V, en 3) als een essentie, in de tweede helft van boek V. Hoewel deze drie manieren ons alle drie belangrijke aanwijzingen verschaffen hoe we het lichaam moeten begrijpen, betoog ik dat de eerste manier om het lichaam te kennen inadequaat is, en de derde manier onvoldoende licht werpt op de dynamische aard van Spinoza's notie van 'macht'. We moeten ons richten op de tweede manier om de complexe, dynamische aard van het lichaam en zijn intrinsieke macht om te handelen (de *conatus*) te begrijpen, alsmede om te begrijpen hoe Spinoza's wending tot de fysiologie de aanzet geeft tot zijn praktische filosofie.

In het tweede hoofdstuk richt ik mij op Nietzsche's wending tot het lichaam, en betoog ik dat hij erop uit is om een weg naar machtsvergroting en bevestiging of beaming van het leven (*Lebensbejahung*) te ontdekken door middel van een

kritiek op metafysica en moraal en hun manifestaties in decadentie en nihilisme. We moeten Nietzsche's wending tot het lichaam situeren in de context van zijn filosofische project als geheel (vanaf 1880) dat het nihilisme wil overwinnen, en van zijn toenemende preoccupatie met de kritiek en herwaardering van alle waarden. In de eerste sectie betoog ik dat Nietzsche reageert op een crisis van zijn tijd, gediagnostiseerd als nihilisme en fysiologische degeneratie. De structuur van de enorme veelheid van impulsen die de moderne mens constitueren kan ons macht ontnemen en daarom decadent zijn, volgens Nietzsche, in twee gevallen: waar deze structuur te los is en een organiserende kracht ontbreekt, of waar deze structuur te rigide is en er één impuls is die de balans tussen impulsen zozeer overheerst dat het de expressie van andere impulsen verhindert. Volgens bespreek ik een aantal cruciale metafysische en morele illusies die tot nihilisme leiden, waarbij ik Nietzsche's kritiek van de substantie-metafysica als leidraad neem. In tegenstelling tot Spinoza wil Nietzsche geen nieuw begrip van substantie bieden, maar de onderliggende leven-ontkennende aannames ervan bekritisieren en er tegenin denken vanuit het standpunt van worden en van de veelheid.

In de tweede sectie van hoofdstuk 2 bespreek ik de inhoud van Nietzsche's wending tot het lichaam, te beginnen met de conceptuele structuur van Nietzsche's filosofische fysiologie. Mijn stelling is dat de wending tot het lichaam drie functies heeft: interpretatief (descriptief), diagnostisch en normatief. Nietzsche's kernvragen betreffen het type lichaam dat verschillende moraliteiten en waarden tot stand heeft gebracht, en hoe het zichzelf opnieuw tot stand brengt op een wijze die onze creatieve macht maximaliseert. In tegenstelling tot Schopenhauer problematiseert Nietzsche onze epistemische toegang tot ons lichaam maar schrijft er desondanks methodologische prioriteit aan toe. Hoewel hij belangrijke voordelen ziet in fysiologie als een voortdurend veranderende kunst van het interpreteren van de dynamische morfologie van de wil tot macht, verwerpt hij de claim dat fysiologie een verklaring van de werkelijkheid kan bieden. Vervolgens richt ik mij op de complexe relaties tussen moraliteit en het lichaam in Nietzsche's denken: moraliteiten zijn ofwel symptomen of tekenen van fysiologische toestanden, ofwel worden zij gezien als effecten van fysiologische voorwaarden die op hun beurt fysiologische structuren kunnen beïnvloeden. Deze sectie bevat

ook een historische discussie van een aantal sleutelconcepten voor Nietzsche's filosofische fysiologie: type, kracht, actie/reactie, hiërarchie, strijd en affect. Tenslotte wordt de rol van fysiologie in drie belangrijke domeinen onderzocht: kunst, moraliteit en bewust denken.

In de derde sectie van hoofdstuk 2 betoog ik dat Nietzsche's fysiologie begrepen moet worden als een filosofische fysiologie en weerleg ik de beschuldiging dat hij de filosofie verlaat voor de natuurwetenschappen. Nietzsche is kritisch op de natuurwetenschappen, en op de levenswetenschappen in het bijzonder, omdat hij van mening is dat zij gefundeerd zijn op substantie-metafysica en zodoende geen recht doen aan het dynamische karakter van de werkelijkheid. Filosofische fysiologie vermijdt een aantal illusies door te erkennen dat het slechts een perspectief, een interpretatie, en niet een verklaring is zoals wetenschappelijke fysiologie zegt te zijn. Door zijn engagement voor immanentie en naturalisme is fysiologie een belangrijk instrument in de handen van de filosoof, die als leider en wetgever de taak heeft om nieuwe waarden tot stand te brengen. Het hoofdstuk eindigt met een weerlegging van de aanklacht dat Nietzsche een reductionist is.

In het derde hoofdstuk richt ik mij op een comparatieve studie van Spinoza's en Nietzsche's respectievelijke wendingen tot het lichaam. In de eerste twee secties bespreek ik Nietzsche's expliciete en impliciete receptie van Spinoza, en betoog ik, tegen een aantal claims in de secundaire literatuur, dat we belangrijke voorbeelden van continuïteit op het spoor kunnen komen in Nietzsche's confrontatie met Spinoza als geheel, als we de blik richten op zijn kritiek van Spinoza's begrip van 'macht'. Dit levert een belangrijke aanwijzing op hoe we een systematische vergelijking van hun filosofische fysiologieën moeten uitvoeren.

De derde sectie betreft Nietzsche's kritiek van substantie-ontologie zoals toegepast op Spinoza's concept 'substantie'. Het belangrijkste resultaat van deze sectie is dat Spinoza's begrip van substantie het bestaan van werkelijke veelheid, de intrinsieke macht van modi, toelaat, en een relationele visie op macht bevat, maar dat zijn begrip niet geheel ontsnapt aan Nietzsche's kritiek omdat de produktie van individuele essenties die met elkaar overeen komen alleen verklaard kan worden als de activiteit van substantie door de rede wordt bestuurd. Een cruciaal verschil

is dat Nietzsche zijn filosofisch discours plaatst in de context van een historisch en ontwikkelingsgericht relaas van individuen en maatschappijen dat geen parallel heeft in Spinoza. Beide geloven echter dat de wending tot het lichaam, met zijn nadruk op zelfkennis, de beste manier is om de metafysische illusies en waarden te ondermijnen die theologen en moralisten in staat hebben gesteld om hun macht te behouden en om authentieke zelf-transformatie op zowel individueel als sociaal vlak te verhinderen. Vervolgens betoog ik dat, hoewel Deleuze's analyse van de wending tot het lichaam veel waardevols aan het licht brengt, hij cruciale verschillen veronachtzaamt tussen Spinoza's en Nietzsche's behandeling van bewustzijn, tussen hun visies op hoe we het lichaam kunnen kennen, en tussen de verschillende praktische implicaties van hun claims. Beide beargumenteren dat we niet een lichaam hebben, maar ons lichaam zijn, en richten de aandacht op verrassend vergelijkbare noties van intrinsieke macht. Zij leggen grote nadruk op het bespreken van de veelvoudigheid die het lichaam constitueert, maar ze verschillen waar het gaat over de waarde die zij aan conflict toekennen in hun fysiologieën, en waar het gaat over hun ontologie van macht in bredere zin.

De laatste sectie van het comparatieve hoofdstuk bestaat uit een analyse van de overeenkomsten en verschillen tussen Spinoza's en Nietzsche's ethiek en politiek die volgen uit hun respectievelijke windingen tot het lichaam. Deze taak vereist een discussie van de vragen hoe hun normatieve overtuigingen zich verhouden tot hun filosofische fysiologieën, en wat de belangrijkste kenmerken zijn van hun ethiek en politiek om te laten zien hoe deze passen in hun filosofische denken als geheel.

Volgens Spinoza toont de wending tot het lichaam dat alle mensen (of beter: alle eindige modi of dingen) streven naar machtsvergroting of vrijheid. Het verlangen om macht te vergroten is geen doel dat mensen zichzelf kunnen stellen, het is onvermijdelijk. Het verschil tussen mensen ligt in de verschillende manieren waarop zij machtsvergroting (al dan niet adequaat) begrijpen en in de methodes die zij hanteren om naar machtsvergroting te streven. Het doel van ethiek en politiek is het deugdzaam nastreven van eigenbelang, gericht op het maximaliseren van onze vrijheid en ons specifieke macht om te handelen, d.w.z. gericht op het versterken van de specifieke constitutie van onze lichamen zonder de ratio

van beweging en rust te vernietigen. Elk praktisch programma moet opgesteld worden in overeenstemming met het realistische inzicht dat alle mensen tot op zekere hoogte geleid worden door passies. Spinoza waardeert het verspreiden van ‘overeenstemming’, maar dit betekent niet uniformiteit (conformisme). Een goed gestructureerde samenleving gebaseerd op overeenstemming verschaft de middelen om het lichaam te onderhouden zodat het op zeer veel manieren kan handelen of voorwerp van handelen kan zijn; het stelt ons in staat van alles te ervaren en te leren, en ook om van alles te veranderen om ons van nut te zijn. In een goed gestructureerde samenleving, geleid door de rede, vormen mensen een macht die groter is dan dat die van welk individu ook.

De fundamentele vraag ten aanzien van Nietzsche’s normatieve denken is hoe een filosofie die berust op immanentie normen of waarden voort kan brengen en hoe ze deze kan rechtvaardigen. Net als Spinoza stelt Nietzsche dat we levensvormen zijn die altijd bezig zijn met een proces van machtsvergroting, maar dat we voortdurend het risico lopen om van het juiste pad af te wijken in onze pogingen onze eigen macht te vergroten. Filosofische fysiologie verschaft een aantal aanwijzingen hoe we verschillende normatieve ‘idealen’ of waarden het beste kunnen beoordelen. Eerst bespreek ik Nietzsche’s concept van ‘doordacht egoïsme’ (gedankreicher Egoismus) in zijn aantekeningen van 1881, waar hij kritisch ingaat op een aantal van Spinoza’s claims. Vervolgens richt ik mij op Nietzsche’s kritiek van de vrije wil en zijn verdediging van de noodzaak, en beschouw ik de verschillen maar ook de opmerkelijke overeenkomsten met het denken van Spinoza. Beide verzetten zich tegen vrije wil en stellen een ethisch ideaal van vrijheid voor als transitie van een kleinere naar een grotere macht om te handelen en tot zelf-expressie van het lichaam. Desalniettemin maakt Nietzsche’s kenmerkende formulering van macht als conflict tussen willen tot macht het mogelijk om de vraag naar de kwalitatieve dimensie van machtsvergroting te stellen op een wijze die vreemd is aan Spinoza’s rationele determinisme. Het is mijn stelling dat Nietzsche’s verschil van mening met zijn voorganger draait om de vraag van levensbeaming die hij in relatie brengt tot de vraag van vrijheid en machtsvergroting.

Terwijl Nietzsche nooit een systematisch betoog formuleert van zijn politieke filosofie, biedt hij ons een aantal inzichten die samenhangen met de wending tot

het lichaam. De vraag van politiek is er een van weten of een samenleving of politieke structuur gunstige voorwaarden bevordert of tot stand brengt voor de ontwikkeling, in die samenleving, van het hogere type. Fysiologie moet volkeren en individuen evalueren, en, overeenkomstig de bevindingen, laten zien hoe de mensheid als geheel voortgeplant of gecultiveerd moet worden. Verder speelt fysiologie een bijzondere rol in Nietzsche's analyse van instituties, en van de gunstige of schadelijke rol die zij kunnen spelen bij het bevorderen van groei en diversiteit.

In de conclusie betoog ik dat we de overeenkomsten en verschillen tussen hun respectievelijke filosofische fysiologieën, en tussen hun filosofische posities in bredere zin, het beste kunnen begrijpen als we uitgaan van hun gedeelde interesse in de ontologie van macht en hun engagement voor immanentie en naturalisme. Waar Spinoza overeenstemming ziet als een centraal gegeven voor het verlangen naar machtsvergroting en bevrijding, betoogt Nietzsche dat spanning en antagonisme onmisbaar zijn voor de versterking van het individu. Beide begrijpen zij het belang van het bevestigen van 'slechte' passies of affecten voor de versterking van het leven, en achten zij authentiek gedijen alleen mogelijk in de context van een gemeenschap. Nietzsche benadrukt het belang van conflict en van verschillen in rang op een wijze die we niet bij Spinoza vinden, terwijl hij de nadruk legt op de gevaren van de democratie en van aandacht voor het algemeen belang.